

HETERODOXIE ȘI ETOS PLURALIST ÎN ȘTIINȚA ECONOMICĂ

GABRIEL NAGĂȚ

Institutul de Filosofie și Psihologie „Constantin Rădulescu-Motru” al Academiei Române

Heterodoxy and Pluralist Ethos in Economics. „Heterodox economics” refers to specific theories intended to be alternatives to mainstream (neoclassical) economics in explaining economic phenomena. While some heterodox economists seem to remain committed to a Kuhnian „paradigmist” approach and want to impose their own „monism”, many others encourage a genuine intellectual diversity and an „egalitarian pluralism” (R. Garnett). We will examine here some controversial aspects of the relation between the heterodox intentions and the pluralist ethos in modern economics, and then we will try to elucidate how Kuhn’s concept of science was invoked as an argument for heterodox approaches of the economic reality.

Keywords: mainstream economics; heterodox economics; paradigms; pluralism.

1. Știința economică este privită, de regulă, ca o disciplină socială cu un statut privilegiat, în sensul că și-ar fi identificat deja paradigma sau, în orice caz, s-ar apropia de momentul „paradigmatizării” depline¹. Această părere își mai pierde însă din credibilitate atunci când, examinându-se evoluția gândirii economice pe parcursul secolului trecut, se constată că, alături de abordarea neoclastică impusă ca *mainstream*², realitatea economică a inspirat și alte viziuni teoretice plauzibile, astfel că dincolo de aparentul *monism* sau ortodoxism al paradigmei neoclasice se

¹ Thomas Kuhn (*Structura revoluțiilor științifice*, trad. de R. Bogdan, București, Humanitas, 2008 [1962], p. 226) remarca, în acest sens, că „economiiștii discută mai puțin despre științificitatea domeniului lor decât practicienii din alte domenii ale științelor sociale”, dar nu neapărat pentru că ar ști mai bine decât alții „ce este știința”, ci pur și simplu pentru că au reușit să ajungă la un anumit „acord asupra problemelor științei economice”. Pe de altă parte, el atrăgea atenția asupra faptului că veritabila maturizare a unei discipline, dovedită prin intrarea ei în epoca paradigmatică, „nu poate fi asociată cu prima achiziție a unei paradigme”, ci presupune de fapt elaborarea aceluși tip special de paradigmă care să facă posibilă „cercetarea normală, rezolvatoare de *puzzles*” (p. 246).

² Expresia *mainstream economics* desemnează, în linii mari, orientarea teoretică dominantă în știința economică actuală, centrată pe modelul echilibrului general și având ca principală caracteristică abordarea fenomenelor economice cu mijloace formale, puternic matematizate (Frederic Lee, *The Pluralism Debate in Heterodox Economics*, *Review of Radical Political Economics* 43, 4, 2011: 540–551). Așa cum remarca Philip Mirowski (*More Heat than Light. Economics as Social Physics: Physics as Nature’s Economics*, Cambridge, Cambridge University Press, 1989, p. 357), spre deosebire de alte științe sociale, economia neoclastică își propunea să devină pe deplin științifică încercând pur și simplu să imite fizica, strategie care avea apoi s-o împingă spre negarea și eliminarea tuturor școlilor de gândire economică rivale, impunându-și astfel dominația (p. 393).

profilează mai degrabă un *heterodoxism* dificil de gestionat, inspirat îndeosebi de abordările inițiate de Karl Marx, Thorstein Veblen și John Keynes. Prin urmare, cu toate că știința economică dovedește o „puternică identitate disciplinară”, îi lipsește încă acel „grad de consens caracteristic științelor naturii”, dar și o idee relativ clară cu privire la ce anume ar presupune o „cercetare legitimă” în acest domeniu, prezentând astfel vizibile asemănări de familie cu discipline precum sociologia și psihologia, unde „este acceptat un mult mai mare pluralism”³.

Unii istorici ai științei economice sunt de părere că în epoca antebelică aceasta era practică într-o atmosferă caracterizată de toleranță și pluralism, pe când cea de-a doua jumătate a secolului trecut a fost dominată de un monism teoretic și metodologic impus artificial, ca un fel de ilustrare a concepției kuhniene privind *hegemonia paradigmatelor*⁴. Supremăția abordării neoclasică a început să fie contestată încă din anii 1970–1980, când unii reprezentanți ai școlii austriece și ai instituționalismului, deși se declarau în favoarea toleranței intelectuale și pledau pentru pluralismul metodelor, încercau mai degrabă să-și impună propriile forme de monism. Un al doilea val de pluralism, apărut în anii 1990, promite să aibă consecințe mai profunde, pentru că susține nu doar o „toleranță politicoasă” între școli de gândire economică paralele, ci un veritabil dialog între curente care să-și conștientizeze *caracterul inevitabil parțial* al propriilor perspective.

Dezamăgirea față de rezultatele obținute prin aplicarea abordării neoclasică era clar exprimată într-un document programatic din 1992 („Plea for a Pluralistic and Rigorous Economics”), în care economiști cu mare reputație, inclusiv laureați Nobel precum Paul Samuelson, Herbert Simon și Jan Tinbergen, pledau pentru o știință economică *pluralistă*, deschisă către toate argumentele, dar fără a se renunța la rigoarea conceptuală și metodologică specifică acestei discipline⁵. Un an mai târziu avea să ia ființă *International Confederation of Associations for Pluralism in Economics*, organizație care promova ideea unei „mai mari diversități în teorie și în metodă” și afirma un „nou spirit al pluralismului”, menit să încurajeze conversația constructivă între adepții unor abordări diferite ale fenomenului economic și să

³ Roger Backhouse, *The Puzzle with Modern Economics. Science or Ideology?*, Cambridge, Cambridge University Press, 2010, p. 152–153. Celebrul John Keynes remarcase, de altfel, că știința economică este *a moral science*, și nu o știință a naturii.

⁴ Esther Sent (*Pluralisms in Economics*, în S. Kellert, H. Longino, C.K. Waters (eds.), *Scientific Pluralism*, Minneapolis, University of Minnesota Press, 2006, p. 80–101) amintește că înainte de 1940 știința economică permitea manifestarea mai multor școli de gândire și teorii privite ca promițătoare. Anii războiului ar fi stimulat însă deplasarea către „un monism în privința opiniilor, ideologiei, teoriilor, modelelor”, astfel că formalismul economiei neoclasică a dus la excluderea „surorii ei instituționale”, știința economică fiind de atunci „asociată cu un anumit set de unelte”, mai degrabă decât cu o arie de studii particulare (p. 82–83). În același sens, Robert Backhouse (*op. cit.*, p. 155) arată că pluralismul în gândirea economică nu poate fi privit doar ca o „modă” recentă, pentru că prima formă respectabilă de contestare heterodoxă a fost chiar „revoluția keynesiană” din 1936, care a avut însă și efectul paradoxal de-a favoriza „o și mai dominantă ortodoxie macro-economică decât existase înainte”.

⁵ Cf. Sent, *op. cit.*, p. 81.

întărească totodată standardele cercetării.⁶ În fine, un nou impuls în această direcție avea să fie generat de promotorii „mișcării pentru o știință economică post-autistă”, conturată la Paris în anul 2000. Aceasta se opune teoriei economice dominante pe motiv că ar fi eșuat în explicarea celei mai mari părți a realității economice, ar fi promovat un formalism fără sens și ar fi blocat în mod nejustificat exprimarea altor curente de opinie. Adepții ei admit că teoria dominantă tratează cu succes anumite aspecte ale economiei, dar se declară nemulțumiți de suprimarea acelor teorii alternative sau complementare ce ar avea potențialul să pună în lumină și alte fațete ale fenomenelor economice, inabordabile doar prin aparatul ei conceptual⁷. Școlile diferite ar privi deci realitatea economică „prin ferestre diferite, fiecare evidențiind submulțimi diferite ale fenomenului economic”, și pentru că niciuna dintre ele nu poate spera la o soluție finală sau atotcuprinzătoare, trebuie *acceptate împreună* ca mijloace pertinente de abordare a acelei realități⁸.

În explicitarea propusă de Roger Backhouse, sintagma „știință economică heterodoxă” (*heterodox economics*) desemnează anumite „teorii economice specifice și comunități de economiști care, în variate feluri, sunt o alternativă la economia neoclastică”. Ea vizează deopotrivă (i) un grup de *abordări* teoretico-metodologice diferite de cele specifice viziunii neoclasice, (ii) un grup de *teoreticieni* care susțin una sau alta dintre acele abordări, promovând totodată „o atitudine pluralistă față de ele, fără a respinge posibilitatea contestabilității și incomensurabilității lor”, și (iii) ideea dezvoltării unei „teorii economice heterodoxe coerente”, bazată pe diversele contribuții heterodoxe care se află „într-un contrast blasfemic cu teoria *mainstream*”⁹. Așa cum se va vedea, relația între ideea heterodoxiei și principiul pluralismului este totuși mai complicată decât dă de înțeles Backhouse. Pentru clarificarea ei ar fi însă necesară o succintă prezentare a felului cum se înfățișează principiul pluralismului în filosofia contemporană a științei, iar pe acest fond voi semnaliza câteva aspecte controversate ale relației dintre principiile abordărilor heterodoxe și ideea pluralismului teoretic-metodologic. În final, voi încerca să evidențiez rolul pe care l-a jucat concepția kuhniană privind evoluția științei în formularea argumentelor menite a susține beneficiile unei raportări de tip heterodox la realitatea economică.

⁶ *Ibidem*, p. 80.

⁷ Un reproș major la adresa economiei neoclasice este tocmai acela că nu se apleacă decât asupra fenomenelor pe care le poate aborda și explica prin prisma propriului său cadru conceptual. Prin urmare, prejudecățile ontologice și metodologice ale școlii tradiționale ar conduce inevitabil la pierderea din vedere a unei mari părți din varietatea faptelor economice, împiedicând totodată cercetarea structurilor care le generează (Edward Fullbrook, *Real Science Is Pluralist*, în E. Fullbrook (ed.), *The Crisis in Economics. The Post-autistic Economics Movement: The First 600 Days*, London and New York, Routledge, 2003, p. 123).

⁸ E. Fullbrook, *Introduction: a Brief History of the Post-autistic Economics Movement*, în E. Fullbrook (ed.), *op. cit.*, p. 1–9.

⁹ Backhouse, *op. cit.*, p. 6–7.

2. John Dupré, unul dintre cei dintâi promotori ai viziunii pluraliste în cercetarea ştiinţei, este de părere că într-o epocă în care ne străduim să evităm riscul confuziei între „ştiinţific” şi „scientist” problema „meritului ştiinţific genuin” nu poate fi soluţionată decât în termenii pluralismului, prin valorificarea sugestiei wittgensteiniene a „asemănărilor de familie”¹⁰. Astfel, dacă am conştientiza varietatea virtuţilor epistemice pe care le poate urmări omul de ştiinţă (caracterul empiric, plauzibilitatea supoziţiilor, consistenţa cu simţul comun şi cu alte opinii ştiinţifice întemeiate, deschiderea către examenul critic, eleganţa, simplitatea etc), am putea să evidenţiem şi să acceptăm „bogata varietate a proiectelor de cercetare fără a concede că este acceptabil orice”, adică evitând relativismul¹¹. Cât priveşte situaţia specifică ştiinţei economice, avându-se în vedere complexitatea fenomenelor studiate aici, este normal ca ele să inspire „abordări numeroase, fiecare fiind capabilă să ofere perspective parţiale şi totuşi folositoare” pentru înţelegerea realităţii economice în întregul ei¹².

S-ar părea deci că tocmai această complexitate a fenomenelor economice a funcţionat ca o motivaţie importantă în generarea celor două maniere de abordare a lor: în vreme ce curentul dominant s-a focalizat asupra felului în care „indivizii asociale şi anistorici” aleg modalităţile de folosire a resurselor limitate (în acord cu definiţia dată economiei de Lionel Robbins), orientările heterodoxe privesc comportamentele economice ca fiind parte a unui proces social de provizionare (*social provisioning process*), în contexte sociale şi culturale date (viziune concordantă cu o altă definiţie, propusă de Alan Gruchy)¹³. Pe acest fond ar fi util

¹⁰ J. Dupré, *The Disorder of Things. Metaphysical Foundations of the Disunity of Science*, Cambridge, Mass. and London, Harvard University Press, 1993, p. 223.

¹¹ *Ibidem*, p. 243. Aceeaşi încercare de evidenţiere atentă a diferenţei între abordarea pluralistă şi poziţia relativistă întâlnim la Howard Sankey (*Methodological Pluralism, Normative Naturalism and the Realist Aim of Science*, în R. Nola, H. Sankey (eds.), *After Popper, Kuhn and Feyerabend. Recent Issues in Theories of Scientific Method*, Dordrecht, Springer, 2000, p. 211–230): „este greşit să presupui că dezacordul raţional datorat variaţiei regulilor metodologice conduce în mod necesar la relativism”, pentru că asta ar însemna „să presupui că simpla diferenţă între regulile folosite de oamenii de ştiinţă implică relativismul”, iar „simpla satisfacere a unei reguli metodologice nu este suficientă pentru întemeierea raţională” (p. 213–214). Promotorii orientării pluraliste se străduiesc deci să se delimiteze atent de relativismul secolului trecut, perceput şi el tot ca un fel de afirmare a pluralismului, dar un pluralism pe care cred că ar trebui să-l numim *vicios*, fie şi pentru a-l deosebi cumva, terminologic şi conceptual, de pluralismul presupus *virtuos* promovat mai recent. Nu trebuie uitat nici faptul că disocierea de un „relativism simplu” apare chiar şi la Kuhn, care nu se considera un veritabil relativist (*op. cit.*, p. 273–275). În orice caz, teza incomensurabilităţii, ideea kuhniană cel mai des invocată în sprijinul relativismului, „nu pare să ofere puncte de sprijin pentru viziuni relativiste extreme care contestă obiectivitatea cunoaşterii ştiinţifice” (M. Flonta, *Thomas Kuhn şi reorientarea istorică în filosofia ştiinţei*, în T. Kuhn, *op. cit.*, p. 36).

¹² J. Dupré, *Could There Be a Science of Economics?*, *Midwest Studies in Philosophy* 18, 1993: 363–378.

¹³ Preluând definiţia economiei ca *proces de provizionare*, Frederic Lee (*The Pluralism Debate in Heterodox Economics*, *Review of Radical Political Economics* 43, 4, 2011: 540–551) diferenţiază cele două viziuni în funcţie de felul cum se raportează la acesta – un proces cu caracter *asocial* sau, respectiv, unul *social* (p. 540–541).

să amintim și o opinie exprimată de Tony Lawson, aceea potrivit căreia abordarea heterodoxă modernă este, înainte de orice altceva, „o orientare în ontologie”¹⁴.

În spiritul aceleiași idei a complexității ireductibile, se consideră, apoi, că pluralismul teoretic și metodologic ar fi determinat într-o măsură la fel de însemnată și de faptul că „unele fenomene [...] nu pot fi complet explicate printr-o singură teorie, sau investigate complet prin folosirea unei singure abordări”, consecința fiind recursul la abordări multiple¹⁵. *Pluralismul* ar trebui atunci înțeles ca o viziune asupra științei reclamată de prezența *pluralității* în știință, sub aspectul existenței unor abordări diferite capabile să evidențieze fațete distincte ale fenomenelor investigate¹⁶. Specific științei economice ar fi, în această ordine de idei, faptul că în vreme ce abordarea neoclasică explică procesele din sfera ei de interes, „folosind concepte ficționale și o metodologie deductivistă proprie sistemelor închise”, abordările heterodoxe recurg la „concepte întemeiate empiric și o metodologie proprie sistemelor deschise”¹⁷.

Pluralismul este, desigur, opusul *monismului*, o viziune potrivit căreia (i) „scopul ultim al științei este stabilirea unei singure maniere de tratare a lumii naturale, completă și cuprinzătoare”, (ii) natura lumii permite, în principiu, o asemenea descriere și explicare, iar (iii) atingerea aceluși scop este posibilă prin folosirea unor metode adecvate¹⁸. Contrar poziției moniste, promotorii pluralismului susțin că „multiplicitatea abordărilor ce caracterizează în prezent multe arii ale investigației științifice nu constituie în mod necesar o deficiență”. Dar, dacă „lumea este prea complicată sau prea indeterminată, iar interesele noastre cognitive sunt prea diverse în raport cu idealurile moniste”, pluralismul ar trebui atunci acceptat măcar pe considerente de relevanță empirică, dacă nu încă și ca un veritabil principiu

¹⁴ Tony Lawson, *The Nature and State of Modern Economics*, London and New York, Routledge, 2015, p. 48. Lawson merge însă mult mai departe, fiind de părere că „materialul și principiile realității sociale sunt aceleași”, dincolo de granițele disciplinare care separă investigațiile sociale, ceea ce înseamnă că „nu există o bază legitimă pentru a distinge o știință economică separată” de corpul unei *științe sociale unice*, integrate (p. 45).

¹⁵ S. Kellert, H. Longino, C. Waters, *Introduction: The Pluralist Stance*, în S. Kellert, H. Longino, C. Waters (eds.), *Scientific Pluralism*, Minneapolis, University of Minnesota Press, 2006, p. vii.

¹⁶ Pluralitatea tipurilor de investigație științifică se poate manifesta, pe mai multe paliere, ca „pluralitate a schemelor de clasificare sau reprezentăționale, a strategiilor explicative, a modelelor și teoriilor, a întrebărilor ce dirijează investigația și a strategiilor potrivite pentru a le răspunde” (*Ibidem*, p. x).

¹⁷ F. Lee, *op. cit.*, p. 541. Lawson (*op. cit.*, p. 36) adaugă că deschiderea către o știință economică heterodoxă trebuie privită tocmai ca un efort de „respingere a unei forme foarte specifice de reduționism metodologic”, și în primul rând ca o tentativă de eliminare a viziunii conform căreia „metodele formaliste sunt adecvate peste tot și întotdeauna”. Prin urmare, „deficiența sistematică” de care dă dovadă curentul dominant are ca principală cauză faptul că metodele pe care se bazează pur și simplu „nu sunt potrivite pentru abordarea materialului social, dată fiind natura acestuia” (p. 37).

¹⁸ „Dacă natura lumii [...] nu permite explicarea completă și cuprinzătoare a unor fenomene importante pe baza unui singur set de principii fundamentale, atunci scopurile, metodele și rezultatele științelor nu trebuie înțelese sau evaluate luând ca referință cerințele moniste” (S. Kellert *et al.*, *op. cit.*, p. xi).

normativ. În condițiile date, avantajul decisiv al unei atitudini pluraliste ar fi acela că ar permite evitarea „controverselor fără sens care nu duc la progres”: o atitudine pluralistă nu scapă niciodată din vedere faptul că „în mod tipic cercetarea științifică prezintă bine anumite aspecte ale lumii, dar cu costul disimulării sau chiar al distorsionării altora”¹⁹.

Revenind acum la discuția despre etosul pluralist sub semnul căruia ar fi ajuns știința economică actuală, trebuie remarcate anumite neclarități terminologice și/sau conceptuale prezente în discuțiile despre relația *monism neoclasic – heterodoxie – pluralism*. În primul rând, unii economiști consideră că abordarea neoclastică nu este atât de monolitică precum s-a spus, pentru că de-a lungul timpului s-au consemnat manifestări heterodoxe chiar în interiorul curentului dominant²⁰. Mai complicată și mai interesantă este însă relația dintre abordările care se declară heterodoxe și principiul pluralismului consecvent. Pe de-o parte, se consideră că anumite abordări presupus heterodoxe ar fi animate finalmente de un ideal monist, și nu de unul pluralist, în sensul că scopul lor real ar fi de fapt dislocarea concepției dominante actuale și impunerea unei alte forme de monism – o „unică alternativă corectă” la *mainstream*²¹. După cum remarcă unii comentatori, această tentație a unui *alt monism*, superior celui întruchipat în *mainstream*, ar putea fi înțeleasă ca o consecință directă a împrumutului viziunii kuhniene asupra evoluției științei („abordarea paradigmistă”), curentul dominant fiind uneori privit, încă din anii 1970, ca o paradigmă intrată în criză și aflată deja în așteptarea unei schimbări revoluționare²².

¹⁹ *Ibidem*, p. xv. În același sens, Howard Sankey (*op. cit.*, p. 213) arată că istoria științei probează nu doar schimbarea metodelor, ci și faptul că de-a lungul timpului au existat variații de la o disciplină științifică la alta, dar și variații în cadrul aceleiași discipline.

²⁰ Pentru că deseori economistul este dispus să admită simultan „o varietate de viziuni”, „poți face parte din *mainstream* fără a susține în mod necesar idei «ortodoxe»” (D. Colander, R. Holt, B. Rosser, *The Changing Face of Mainstream Economics*, *Review of Political Economy* 16, 4, 2004: 485–499).

²¹ În descrierea lui Robert Garnett (*Paradigms and Pluralism in Heterodox Economics*, *Review of Political Economy* 18, 4, 2006: 521–546), cei care se situează pe această poziție înțeleg demersul heterodox ca fiind „înainte de toate o căutare a unor criterii de demarcație (conceptuală, ontologică, metodologică sau epistemologică) apte să impună știința economică heterodoxă ca pe ceva distinct de curentul ortodox (*mainstream*) și superior lui” (p. 522). Prin urmare, deși toți adepții heterodoxiei „îmbrățișează pluralismul, într-un anumit grad”, pentru economiștii tributari paradigmismului „pluralismul nu poate fi niciodată mai mult decât o prioritate secundară, ceva ce trebuie onorat doar în măsura în care nu intră în conflict cu imperativele de ordinul întâi ale victoriei științifice sau ideologice” (p. 527).

²² A se vedea, spre exemplu, R. Garnett, E. Olsen, M. Starr, *Economic Pluralism for the Twenty-first Century*, în R. Garnett, E. Olsen, M. Starr (eds.), *Economic Pluralism*, London and New York, Routledge, 2010, p. 1–15. Sent (*op. cit.*, p. 93) atrage și ea atenția asupra împrejurării că promotorii heterodoxiei pot fi uneori suspecți că ar predica, de fapt, un pluralism „strategic”, dincolo de retorica lor accentuat metafizică profilându-se în realitate niște „eforturi de obținere a puterii și dominației profesionale”.

Există, pe de altă parte, și abordări heterodoxe veritabil pluraliste, în sensul că își propun să promoveze acea „diversitate în teorie și în metodă” pentru care se pronunță mișcările mai recente, o diversitate însoțită de un „dialog constructiv” între viziuni diferite și totodată conștiente de propriile limite. Spre deosebire de heterodoxia tributară „paradigmismului”, o viziune pluralistă sistematică admite dezirabilitatea investigațiilor științifice bazate pe mai multe cadre conceptuale și, recurgând la argumente de ordin ontologic, epistemologic, metodologic sau sociologic, sprijină „pluralismul narativ” în virtutea faptului că acumularea cunoașterii depinde, adesea, de investigarea domeniilor empirice prin elaborarea unor narațiuni cognitive diferite²³. O abordare pluralistă de acest tip are ca ingredient principal convingerea că „exceptând cazul special când două narațiuni fac predicții diferite, incomensurabilitatea între narațiuni nu dovedește vreo competiție între ele, ci dimpotrivă”²⁴.

Așa cum am remarcat, discuțiile pe tema utilității abordărilor heterodoxe și pluraliste în știința economică fac de multe ori trimitere la viziunea lui Kuhn asupra evoluției științei și la două dintre conceptele lui fundamentale: *paradigmă* și *incomensurabilitate*. În ce măsură poate funcționa concepția kuhniană ca fundal metateoretic pentru examinarea situației din știința economică și pentru justificarea demersurilor recente de reconfigurare radicală a acesteia? Se poate oare invoca ideea incomensurabilității ca temei pentru promovarea pluralismului în știința economică?²⁵

3. Referindu-se la interesul pe care l-a stârnit în rândul economiștilor cu înclinații heterodoxe concepția despre evoluția științei elaborată de Thomas Kuhn, Roger Backhouse consideră că el s-ar fi justificat prin speranța acestora că ideea incomensurabilității paradigmelor ar asigura o explicație plauzibilă pentru coexistența unor abordări alternative, alături de concepția neoclasică dominantă: pur și simplu am avea de-a face cu abordări diferite și imposibil de evaluat cu o măsură comună²⁶. Tematica pluralistă din știința economică recentă nu poate fi însă clarificată atât de simplu, fie și pentru simplul motiv că ideea kuhniană a incomensurabilității este ea însăși obscură, iar Kuhn a amendat-o constant până la punctul de-a o transforma într-un fel de platitudine empiristă, așa cum au considerat unii comentatori târzii ai operei lui. În orice caz, demn de reținut aici este faptul că teza incomensurabilității paradigmelor a putut fi invocată deopotrivă

²³ E. Fullbrook, *Narrative Pluralism*, în E. Fullbrook (ed.), *Pluralist Economics*, London and New York, Zed Books, 2008, p. 83–110.

²⁴ *Ibidem*, p. 99.

²⁵ Întrebarea aceasta apare chiar în titlul unui articol recent: G. Marqués, D. Weisman, *Is Kuhnean Incommensurability a Good Basis for Pluralism in Economics?*, în R. Garnett et al. (eds.), *op. cit.*, p. 74–86.

²⁶ Backhouse, *op. cit.*, p. 159.

și de adepții „paradigmiști” ai heterodoxiei, dar și de cei pluraliști²⁷, de vreme ce ar presupune și imposibilitatea unei alegeri raționale între paradigmele rivale²⁸.

Dacă interpretările date de economiști conceptului kuhnian al incomensurabilității nu pot fi lămurite aici, am putea încerca să ne facem o idee despre percepția lor cu privire la rolul pe care l-a avut filosofia științei în conturarea pozițiilor heterodoxe și pluraliste sau, mai degrabă, în apariția unui *milieu* favorabil acestora. Potrivit lui Fullbrook, dincolo de orice posibile influențe pozitive, filosofia contemporană a științei a jucat în mod cert și un rol negativ în gândirea economică²⁹. Atât Popper, cât și Kuhn s-au încadrat în meta-narațiunea care, începând cu anii 1940, a dominat mediul politic și, parțial, chiar mediul cultural: povestea ideologiilor și puterilor care se confruntau pentru a se elimina una pe alta, într-un scenariu de tip „învingători și învinși”. Prin *Structura revoluțiilor științifice*, Kuhn „transpune metodic narațiunea Războiului Rece” în teoria lui privind evoluția științei, marginalizarea și eliminarea paradigmatelor rivale fiind ridicate la rangul de obiective ultime ale comunităților științifice³⁰. În aceste condiții, crede Fullbrook, apelând la conceptul kuhnian al paradigmei, știința economică și-a putut configura o „raționalizare pentru cele mai rele practici ale ei” și în special pentru cea „politică a capului în nisip” vizavi de abordarea anumitor tipuri de fenomene economice.

Se pare deci că atât curentul dominant, cât și tentativele de „emancipare” a teoriilor economice de factură heterodoxă și pluralistă au fost încurajate, dacă nu și inspirate, de evoluțiile înregistrate în filosofia contemporană a științei. Impasul în care se află știința economică actuală poate fi însă interpretat ca o dovadă în plus că, atunci când cercetarea efectivă ajunge la dispute a căror soluționare ar reclama și o perspectivă meta-științifică, retorica pur filosofică nu este de mare folos și, oricum, nu poate suplini lipsa unor soluții interne.

²⁷ Kuhn ajunsese, de altfel, la concluzia că multe dintre neînțelegerile și derapajele interpretative prilejuite de *Structura revoluțiilor* puteau fi explicate pur și simplu prin faptul că „fiecare a putut găsi în ea ceea ce a dorit să găsească” (*Tensiunea esențială. Studii despre tradiție și schimbare în știință*, trad. de A. Florea, București, Ed. Științifică și Enciclopedică, 1982 [1977], p. 334).

²⁸ „În ce privește regulile acceptării și eliminării, poziția lui Kuhn pare să fie mai potrivită cu o viziune pluralistă asupra științei. De fapt, el respinge orice posibilitate de-a se găsi o meta-regulă obiectivă de alegere rațională între paradigme rivale” (G. Marqués, D. Weisman, *op. cit.*, p. 75). Garnett (*op. cit.*, p. 521) consideră că ar fi totuși posibilă o reconciliere a heterodoxiei „paradigmiste” de inspirație kuhniană cu pluralismul veritabil mai recent.

²⁹ Fullbrook, *op. cit.*, p. 121.

³⁰ Fullbrook împrumută aici o idee exprimată ceva mai înainte de Steve Fuller (*Thomas Kuhn: A Philosophical History of Our Times*, Chicago, University of Chicago Press, 2000, p. 5), care consideră că *Structura* poate fi lecturată „ca un document exemplar al epocii Războiului Rece”. Kuhn ar fi activat, astfel, în paradigma culturală schițată de mentorul său, chimistul James Conant (președinte al Universității Harvard, director al National Defense Research Committee în timpul războiului și anticomunist convins).